

ZASTUPITELSKÁ DEMOKRACIE – PODPŮRNÝ TEXT PRO LEKTORA

Klasickým textem, který popisuje úvahy o demokracii a moci v počátcích moderní zastupitelské demokracie (období tzv. druhé demokratické transformace; 18./19. stol.), je kniha Johna Stuarta Milla (1806–1873) *Úvahy o vládě ústavní* (správně by měl být titul přeložen jako *Úvahy o vládě zastupitelské*). Mill se ve svých úvahách snaží dokázat, že ideálně nejlepší formou vlády je vláda zastupitelská.

Pokud se totiž podle něj podíváme na despotickou monarchii, i když bude moc v rukou vynikající osoby a bude se snažit o poctivé a rozumné provádění všech vládnoucích povinností, tak tento „dobrý despota“ nebude vševědoucí, nebude mít dostatek možností kontrolovat všechny kroky lidí, kteří mu budou pomáhat s vládou, a musel by být obklopený lidmi poctivými a schopnými, aby mohly být naplněny jeho dobré záměry.

Náklady na energii v takovém typu „dobrého despotismu“ jsou příliš velké. Navíc takovýto systém podporuje pasivitu lidu, který pak nemusí jednat prospěšně v oblasti společných zájmů. Veřejnost v takové společnosti totiž bude bez politických vědomostí a společného zájmu. Mill k tomu uvádí jednu starou průpovědku: „... za despotismu je nanejvýš jeden vlastenec, despota sám.“ (J. S. Mill: *Úvahy o vládě ústavní*, Praha: Svoboda, 1992.)

Naopak je podle Milla potřeba dát prostor veřejnému mínění, tedy aby se sám lid mohl vyslovovat o národních záležitostech. Účast by měla být všude tak velká, jak jen to úroveň všeobecného rozvoje společnosti dovoluje. Reformátoři podle Milla však v jeho době stále naráží na překážky, jako je nevědomost, lhostejnost, nepoddajnost, zvrácenou svéhlavost lidu a úplatná spojení sobeckých soukromých zájmů.

Mill upozorňuje, že tam, kde drží moc jedna třída, obětuje jiné třídy ve prospěch svých zájmů. Pouze lidmi samými může být uskutečněno trvalé zlepšení jejich poměrů. Pokud je někdo vyloučen, nebude se chtít podílet na fungování státu. Pokud se bude lid účastnit v nějaké formě vlády budou zabezpečeny práva a zájmy každé osoby, protože lidé budou schopni a ochotni se za ně postavit. Vláda většiny tedy dává přednost aktivitě; vláda jednoho a menšiny pasivitě.

Zastupitelská demokracie je demokracie omezená a nepřímá. Je formou vlády založené na principu volby zastupitelů lidu v přímých volbách, čímž se liší od autokracie či přímé demokracie.

Omezená je v tom, že účast veřejnosti na vládnutí je jen občasná a krátkodobá – volíme pouze jednou za několik let.

Nepřímá je v tom, že veřejnost sama moc nevykonává (nevládne), ale pouze vybírá, tedy volí ty, kdo budou vládnout za ni a jejím jménem.

Tato forma vládnutí je demokratická pouze natolik, nakolik reprezentace (zvolení zastupitelé) vytváří spolehlivou a účinnou vazbu mezi vládou (elitami – politiky) a ovládanými (širokou veřejností).

Zdroj: Andrew Heywood: *Politologie*, 3. vyd., Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

Podle politoložky Nadii Urbinati můžeme rozlišovat tři hlavní teorie reprezentace:

1. **Právní teorie** – reprezentace je nahlížena kontraktualisticky (smlouva o zastupování uzavřená mezi občany o zřízení vladařství); stát je tak vnímán čistě jako právní persona.
2. **Institucionální teorie** – zastupitelské instituce jsou mocí konstituovanou v ústavě, jež stanovuje pravidla vzájemné součinnosti moci zákonodárné, výkonné, soudní; ale původní je konstitutivní moc. Podle tohoto pojetí reprezentace musí být reprezentanti hluchí k veřejnému mínění, aby dělali dobrá rozhodnutí a nenechali se při nich ovlivnit. Reprezentace tak je jakousi přítomností nepřítomného. Tento nepřítomný se stává přítomným především nebo pouze v rámci voleb. Jedná se o vertikální pojetí reprezentace, které se snaží legitimizovat hierarchický vztah vládnoucích a ovládaných.
3. **Politická teorie** – demokratický lid může být reprezentován a tedy přítomen také ve veřejném mínění prostřednictvím řeči a idejí, s jejichž pomocí ono pluralitní množství (lidu) formuluje veřejně své společné zájmy, názory a hodnoty. V těchto pojetích reprezentace se teorie vrací pro inspiraci do antického Řecka a athénské demokracie k horizontálnímu pojetí reprezentace. Ta se zakládá na rovnosti, kterou Řekové nazývají *iségoria*, tedy rovné právo oslovit veřejné shromáždění. K tomu ovšem platí také tzv. *isopséfos polés*, tedy právo volit, a *isonomia*, rovnost před zákonem. Podle tohoto pojetí je tedy demokracie jen formální a vyprázdněná, pokud v ní neplatí právo být veřejně slyšen.

Zdroj: Nadia Urbinati: *Znetvořená demokracie: Mínění, pravda a lid*. Praha: Karolinum, 2018.

SILNÉ STRÁNKY ZASTUPITELSKÉ DEMOKRACIE:

- tato forma demokracie je prakticky uskutečnitelná (přímé participace veřejnosti lze dosáhnout jen v malých společenstvích);
- zbavuje řadové občany břemene rozhodování a v politice tak umožňuje dělbu práce;
- umožňuje vložit vládnutí do rukou těch, kdo jsou vzdělanější a mají větší odborné znalosti a zkušenosti;
- udržuje stabilitu, jelikož řadové občany drží dál od politiky, a tak je vede k tomu, aby akceptovali kompromis.

SLABÉ STRÁNKY ZASTUPITELSKÉ DEMOKRACIE:

- volebním právem nedisponují všichni obyvatelé státu: vyloučení jsou mladí lidé do 18 let, různé skupiny cizinců (kterých v ČR žije přes půl milionu);
- značná část občanů nedůvěřuje v politický systém natolik, že nechodí volit k žádným volbám (volební účast v parlamentních volbách v roce 2017 byla 60,84 %);

- určité společenské skupiny, zejména sociálně marginalizovaní či národnostní menšiny, se voleb téměř neúčastní, neboť se z jejich prostředí nerekrutují zástupci, kteří by dokázali jejich zájmy reprezentovat. Absence reprezentace takových skupin způsobuje, že o opatřeních, která přímo ovlivňují jejich životy, rozhodují zastupitelé, kteří s nimi nemají nic společného, nerozumí jejich specifickým potřebám a zájmům.

Zdroj: Andrew Heywood: *Politologie*, 3. vyd., Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

Dnešní podoby demokracie, které jsou především zastupitelské, mají obecně tyto silné a slabé stránky:

SILNÉ STRÁNKY (ZASTUPITELSKÉ) DEMOKRACIE

- poskytuje rámec a prostředky pro nenásilné řešení konfliktů, protože její mechanismy, pokud je naplňována jejich podstata, nutí řešit konflikty v pluralitním prostředí pomocí hledání kompromisů;
- změna politického vedení není spojena se změnou politického systému; změna vedení je nenásilná a sesazené vedení se může znovu snažit o volební úspěch a návrat k moci;
- společenství v demokratickém státě je do jisté míry neustále nuceno se učit, sledovat politické dění nebo podněcováno k tomu se ho účastnit.

SLABÉ STRÁNKY (ZASTUPITELSKÉ) DEMOKRACIE

- demokratická politika by měla reprezentovat lid v jeho jednotě, jako celek, ale většinou se jedná pouze o ideál, protože realita dokazuje existenci stranictví, skupinovou reprezentaci, reprezentaci soukromých zájmů;
- sledování dlouhodobých cílů může být narušeno snahou o úspěch ve volbách. Z toho důvodu se hovoří o pobídkách pro krátkozrakou politiku v demokracii;
- existence demokracie v národním státu vede k tomu, že vláda pro lid je vláda v rámci národního státu. Nemusí tak docházet k dostatečné reflexi toho, že vzájemná závislost se postupem globalizace zvyšuje na celosvětové úrovni, a má tak vliv na fungování moderních demokracií a měla by se odrazit také v rámci demokratického rozhodovacího procesu národního státu. A to nejen v podobě ovlivňování politiky dominantními silami procesu globalizace, ale také vědomí si odpovědnosti plynoucí ze vzájemné závislosti (např. environmentální problémy, uprchlictví, ochrana lidských práv a svobod, rozvojová pomoc apod.).